

Rovers, B. 1998. "Armoede en regelovertreding door kinderen." Pp. 81-100 in Effecten van armoede; derde jaarrapport armoede en sociale uitsluiting, edited by G. e. a. Engbersen. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Armoede en regelovertreding door kinderen

Ben Rovers

1. Inleiding

In dit jaarrapport staan de maatschappelijke en individuele gevolgen van armoede centraal. Een klassiek thema in dit verband is de relatie tussen armoede, of meer algemeen: economische deprivatie, en criminaliteit. In dit hoofdstuk gaat de aandacht uit naar de relatie tussen armoede in het gezin en (al dan niet strafbaar gestelde) regelovertreding door kinderen. De beschouwing spitst zich toe op de volgende vragen: is er überhaupt sprake van een dergelijke relatie en wat is de aard van deze relatie?

De relevantie van de eerste vraag is terug te voeren op het feit dat verschillende empirische bronnen uiteenlopende onderzoeksresultaten tonen: politiegegevens over jeugdige verdachten laten doorgaans een oververtegenwoordiging zien van jongeren uit economisch gedepriveerde gezinnen. Gegevens uit zelfrapportage-onderzoek bevestigen deze oververtegenwoordiging echter niet (althans niet in dezelfde mate). Het al of niet bestaan van een verband tussen deprivatie en regelovertreding (en de sterkte hiervan) hangt ook af van de wijze waarop dit verband wordt gemodelleerd. Hierin schuilt de relevantie van de tweede vraag.

In dit hoofdstuk wordt de relatie tussen deprivatie en regelovertreding aan een nader onderzoek onderworpen. De volgende vragen komen hierbij aan de orde:

- a. Is er sprake van een relatie tussen economische deprivatie en regelovertreding door kinderen? Zo ja, welke vormen van deprivatie zijn gerelateerd aan welke vormen van regelovertreding? Is er sprake van een cumulatief-effect, dat wil zeggen: tellen verschillende vormen van deprivatie op tot meer of andere regelovertreding? (par. 4)
- b. Is de relatie tussen economische deprivatie en regelovertreding in verschillende subgroepen gelijk? (par. 5)
- c. Is de invloed van economische deprivatie op regelovertreding direct of verloopt deze via andere factoren (indirecte invloed)? (par. 6)
- d. Beïnvloedt deprivatie de relatie die andere (persoons- en gezins)kenmerken hebben met regelovertreding? (par. 7)

De bedoeling van deze vragen is om een zo breed mogelijk zicht te krijgen op de relatie tussen deprivatie en regelovertreding. We formuleren vooraf geen verwachtingen over de aard en de sterkte van het verband, maar houden alle mogelijkheden open. Dit doen we in eerste instantie door deprivatie en regelovertreding op verschillende manieren te specificeren en te kijken welke gevolgen dit heeft voor het verband tussen beide begrippen (vraag a.). Dit verschaft ons een antwoord op de vraag in welke mate verschillende vormen van regelovertreding zijn gerelateerd aan verschillende vormen van deprivatie. Vervolgens wordt de relatie tussen beide begrippen op verschillende manieren gespecificeerd. Eerst onderzoeken we of er een directe relatie bestaat tussen deprivatie en regelovertreding (vraag a.). Vervolgens onderzoeken we of deze relatie in verschillende subgroepen constant is (vraag b.). Het valt niet uit te sluiten dat het verband tussen deprivatie en regelovertreding in de ene groep veel sterker is dan in

de andere groep of dat het in sommige groepen wel en in andere niet optreedt. Daarna onderzoeken we of de invloed van deprivatie op regelovertreding direct of indirect is (vraag c.). Deprivatie in het gezin kan bijvoorbeeld leiden tot een opvoedingsklimaat dat regelovertreding bevordert. In dit geval is deprivatie weliswaar van invloed op regelovertreding, maar indirect, via kenmerken van de opvoedingssituatie. Ten slotte bekijken we of deprivatie van invloed is op de relatie die andere factoren met regelovertreding hebben (vraag d.). Stel dat conflictueuze gezinsrelaties een positief effect hebben op regelovertreding. Mogelijk is dit effect in gedepriveerde gezinnen sterker dan in niet-gedepriveerde gezinnen.¹

Alvorens op de onderzoeksresultaten in te gaan, volgt eerst een kort overzicht van enkele discussies in de literatuur. In paragraaf 3 wordt de opzet van het onderzoek toegelicht.

2. Géén eenduidige relatie tussen armoede en criminaliteit

Er is een slingerbeweging te ontdekken in de wijze waarop in de literatuur wordt aangekeken tegen de relatie tussen sociaal-economische omstandigheden en criminaliteit, of algemener: regelovertreding. In de jaren vijftig en zestig werd deze relatie in veel theorieën verondersteld. De meest bekende is de anomietheorie van Merton (1957), die stelt dat mensen vaker regels overtreden wanneer de legitieme middelen niet toereikend zijn om de maatschappelijk gedefinieerde (materiële) doelen te realiseren. Dit gaat vooral op voor mensen die onderaan de maatschappelijke ladder staan.²

In de jaren zeventig en tachtig kwam de vanzelfsprekendheid van deze relatie onder vuur te liggen. In een stroom van publicaties werd gewezen op het feit dat de relatie tussen sociaal-economische status (SES) en (jeugd-)criminaliteit lang niet zo duidelijk is als daarvoor vaak werd aangenomen.³ Met name de meta-analyses van Tittle et al. (1978) en Tittle en Meier (1990) hebben hierin een belangrijke rol gespeeld. Zij concluderen dat er geen sprake is van een algemene en substantiële relatie tussen SES en criminaliteit. Deze conclusie vindt zijn oorsprong voor een deel in de introductie van een nieuw meetinstrument in deze periode: het zelfrapportage-onderzoek. In dit type onderzoek is het verband tussen SES en criminaliteit doorgaans zwak of afwezig. Tittle en Meier laten echter zien dat ook bij onderzoek onder verdachten of veroordeelden de relatie met SES niet altijd even sterk is. Door de bank genomen is het verband hier echter wel sterker dan in het zelfrapportage-onderzoek. Sommige onderzoekers verklaren dit vanuit het selectieve optreden van politie, openbaar ministerie en rechterlijke macht. Deze zouden vooral oog hebben voor regelovertreding in zwakke sociaal-economische groepen en personen uit deze groepen vaker vervolgen en zwaarder straffen. Het beschikbare onderzoek wijst erop dat SES inderdaad van invloed is op reacties in de justitieketen. Dit betreft dan vooral beslissingen omtrent vervolging en bestraffing (Sampson 1986, Kannegieter 1994). De kans om in de justitieketen terecht te komen, dat wil zeggen de kans om verdacht te worden van een misdrijf, wordt in veel mindere mate door SES beïnvloed (Elliott en Voss 1974, Johnstone 1978). Kortom, justitiële vertekening doet zich vooral voor bij de output en veel minder bij de input. Het ligt daarom niet voor de hand de relatie tussen SES en criminaliteit, die is vastgesteld op grond van verdachtgegevens van de politie, voor een belangrijk deel toe te schrijven aan politie-bias.

In de jaren negentig zien we de slinger de andere kant op bewegen. Farrington (1996) wijst erop dat de operationalisering van SES in veel onderzoek niet deugt. Beroepsstatus van de ouders hangt nauwelijks samen met regelovertreding van kinderen, maar werkloosheid en uitkeringsafhankelijkheid van de ouders wel. Ook moet rekening worden gehouden met de duur van de situatie; hoe langer de armoede aanhoudt des te sterker de relatie met regelovertreding (Farnworth et al. 1994). Voorts wijzen deze auteurs erop dat SES niet met alle vormen van

delinquentie samenhangt maar vooral met serieuze en langdurige delinquentie. In toenemende mate wordt ook kritiek geleverd op het meten van delinquentie via zelfrapportage. De kleine groep jongeren die verantwoordelijk is voor een groot deel van de delicten is doorgaans sterk ondervertegenwoordigd in de steekproeven, omdat ze niet via de gangbare steekproefkaders te bereiken zijn: ze zitten vaak niet meer op school en wonen niet meer thuis (Van Kerckvoorde 1995: 106-114). Dit leidt tot een onderschatting van de relatie tussen SES en criminaliteit. Dit probleem speelt vooral bij de wat oudere jongeren. Een ander punt van kritiek is dat in veel zelfrapportage-onderzoek 'zwakke' vormen van regelovertreding worden gemeten. (Dit probleem laat zich overigens eenvoudig oplossen door de zelfrapportage-items vergelijkbaar te maken met delictcategorieën in de politieregistratie.) Ten slotte is ook kritiek geleverd op de wijze waarop de relatie tussen SES en criminaliteit in veel onderzoek is gemodelleerd. Het betoog van deze auteurs komt er kortweg op neer dat de invloed van SES op criminaliteit niet direct en niet lineair is, maar verloopt via de invloed van gezinsomstandigheden en/of de persoonlijke ontwikkeling van kinderen in arme gezinnen (Larzelere en Patterson 1990, Junger-Tas 1993, Wright en Wright 1994).

We moeten concluderen dat de onderzoeksliteratuur geen eenduidig beeld schetst van de relatie tussen sociaal-economische omstandigheden in het gezin en regelovertreding door kinderen. Het is niet onwaarschijnlijk dat politiecijfers de relatie tussen SES en criminaliteit enigszins overschatten, terwijl zelfrapportage-gegevens deze relatie onderschatten. Hierbij moet worden opgemerkt dat de meeste zelfrapportage-onderzoeken betrekking hebben op jongeren in de pubertijd. Regelovertreding die in deze periode aanvangt (en vaak ook eindigt) vraagt wellicht om een andere verklaring dan regelovertreding die al eerder, in de kinderjaren, aanvangt en die doorgaans een ernstiger en langduriger karakter heeft (Le Blanc en Fréchette 1989, Loeber 1997). De analyses die hierna worden gepresenteerd bieden meer zicht op de achtergronden van regelovertreding bij kinderen van circa 9 tot en met 12 jaar.⁴

3. Het onderzoek

De meeste studies waarin de relatie tussen sociaal-economische omstandigheden en regelovertreding is onderzocht, beperken zich tot gedragingen die strafbaar zijn gesteld in het Wetboek van Strafrecht. Omdat strafbaarstelling alleen van toepassing is op personen van 12 jaar of ouder, zijn jongere kinderen in dit onderzoek vaak buiten beeld gebleven. Het ontbreken van een juridische codificatie betekent uiteraard niet dat deze kinderen zich van dit gedrag onthouden. De laatste jaren is er meer aandacht gekomen voor ernstige en frequente regelovertreding onder '12-minners' (Le Blanc en Fréchette 1989, Farrington 1992, Loeber 1997). Bij deze groep kunnen we niet spreken over criminaliteit, ofschoon de gedragingen vergelijkbaar kunnen zijn met die van 12-plussers. Te denken valt aan handelingen in de sfeer van vernieling, geweld en diefstal.

De analyses in dit hoofdstuk hebben betrekking op gegevens die in mei 1995 zijn verzameld onder kinderen in de hoogste groep van het basisonderwijs in Rotterdam (groep 8). Het betrof een zelfrapportage-onderzoek, waarbij aan de kinderen is gevraagd of ze zich ooit wel eens schuldig hebben gemaakt aan bepaalde regelovertredingen. Daarnaast zijn tal van vragen voorgelegd over de gezinssituatie, vrienden, school, et cetera. Dit onderzoek is uitgevoerd met behulp van een schriftelijke vragenlijst, die klassikaal is afgenomen. Aan het onderzoek deden 3852 leerlingen mee, ongeveer 65 procent van de populatie leerlingen in groep 8 (schooljaar 1994/1995). 3813 antwoordformulieren bleken bruikbaar voor analyse. De netto-steekproef is representatief naar geslacht en etnische herkomst van de leerlingen. Circa 53 procent van de leerlingen is van allochtone afkomst. De leeftijd van de respondenten schommelt tussen de 11 en 13 jaar. De gemiddelde leeftijd is 12 jaar.⁵

In het onderzoek is niet naar het inkomen van de ouders gevraagd. De data stellen ons dan ook niet in staat armoede direct te meten. In plaats daarvan maken we gebruik van andere sociaal-economische indicatoren en zullen hier spreken over economische deprivatie (of kortweg: deprivatie). We onderscheiden drie vormen van deprivatie: objectieve, subjectieve en toekomstige deprivatie. *Objectieve deprivatie* heeft betrekking op de 'objectieve' omstandigheden in het gezin en is geoperationaliseerd aan de hand van drie indicatoren: uitkeringsafhankelijkheid van de kostwinner, werkloosheid van de kostwinner en de mate waarin het kind de ouder(s) hoort praten over geldproblemen. Op basis van deze (dichotome) indicatoren is een somscore berekend. Het sterkst gedepriveerd zijn dus de gezinnen waarin deze drie omstandigheden zich tegelijkertijd voordoen. *Subjectieve deprivatie* heeft betrekking op de mate waarin het kind de situatie thuis als depriverend ervaart. Deze variabele is geoperationaliseerd aan de hand van antwoorden op vijf stellingen, die een indicatie geven van de mate van (on)tevredenheid met de materiële omstandigheden thuis.⁶ Hoe groter de ontevredenheid, des te sterker de subjectieve deprivatie. Objectieve en subjectieve deprivatie hebben beide betrekking op de hier-en-nu-situatie in het gezin, *toekomstige deprivatie* daarentegen heeft betrekking op de verwachtingen die kinderen hebben van hun eigen toekomst. Ook deze variabele is geoperationaliseerd met behulp van antwoorden op stellingen. In deze stellingen wordt een beeld geschetst van de (economische) toekomst. Hoe lager de verwachtingen hieromtrent, des te sterker de toekomstige deprivatie.⁷ De laatste twee variabelen zijn, net als de eerste, geconstrueerd op basis van somscores.

Regelovertreding kan op zeer uiteenlopende manieren worden gemeten. Vaak wordt een onderscheid gemaakt tussen strafbaar gestelde en niet-strafbaar gestelde regelovertreding. Daarnaast wordt ook gekeken naar frequentie, aard en ernst van de regelovertreding. Ook is het niet ongebruikelijk politiecontacten als indicator voor regelovertreding te gebruiken. Deze overwegingen leiden tot de specificatie van zes vormen van regelovertreding: probleemgedrag, vernieling, diefstal, geweld, regelovertreding totaal en politiecontacten. *Probleemgedrag* heeft betrekking op niet-strafbaar gestelde regelovertreding en wordt soms ook wel aangeduid als risico-gedrag. Hierbij moet worden gedacht aan zaken als ruzie maken met en uitschelden van leraren, het slaan en/of schoppen van ouders, spijbelen van school, alcohol drinken en/of roken terwijl dat niet mag en intensief spelen op gokautomaten (somscore op 7 items). *Vernieling, diefstal en geweld* zijn vormen van regelovertreding die strafbaar zijn gesteld in het Wetboek van Strafrecht (voor 12-plussers). Kijkend naar de kenmerken van het gedrag gaat het hier echter om tamelijk uiteenlopende categorieën. Er zijn verschillende vormen van vernieling, geweld en diefstal aan de respondenten voorgelegd (somscores op respectievelijk 5, 4 en 6 items). *Regelovertreding totaal* is een optelling van alle regelovertredingen waarnaar gevraagd is, dus zowel de strafbaar gestelde als de niet-strafbaar gestelde regelovertreding (somscore op 22 items). Deze variabele geeft een goede indicatie van de frequentie van regelovertreding in het algemeen. *Politiecontacten* is een variabele waarin tot uiting komt of respondenten wel eens op een politiebureau ondervraagd zijn over het plegen van een misdrijf. Alle variabelen zijn verkregen via zelfrapportage van respondenten.⁸

Tabel 1 Regelovertreding door kinderen naar objectieve en subjectieve, huidige en toekomstige deprivatie

(N)	% 'veelplegers' ¹					% resp met politiecontacten
	probleemgedrag	vernieling	diefstal	geweld	totaal	
gemiddelde in steekproef	8	9	8	8	8	10

objectieve situatie in gezin

géén deprivatie (2164)	7***	8***	7***	7	7***	8***
geringe deprivatie (1024)	9***	10***	10***	9	8***	12***
sterke deprivatie (439)	16***	13***	11***	10	14***	16***
<i>perceptie van situatie</i>						
géén deprivatie (2603)	7***	8**	6***	8	7***	10*
geringe deprivatie (809)	10***	10**	10***	9	9***	9*
sterke deprivatie (364)	17***	14**	18***	11	16***	14*
<i>toekomstverwachting</i>						
géén deprivatie (2788)	7***	8***	7**	7***	7***	9***
geringe deprivatie (657)	10***	9***	8**	8***	8***	11***
sterke deprivatie (310)	14***	16***	13**	14***	15***	17***
<i>3 indicatoren gecombineerd</i>						
géén deprivatie (1312)	5***	6***	5***	6*	6***	8***
zeer geringe deprivatie (968)	7***	10***	7***	8*	6***	10***
geringe deprivatie (678)	10***	8***	9***	9*	8***	9***
sterke deprivatie (331)	11***	10***	11***	9*	10***	12***
zeer sterke deprivatie (263)	20***	18***	16***	12*	19***	20***

¹ definitie is arbitrair; grens in alle gevallen bij 8/9 procent van de steekproef
 *** p < .001; ** p < .01; * p < .05 : χ^2 -toets voor elk van de 24 (deel-)tabellen

4. Deprivatie en regelovertreding

In tabel 1 zijn de verschillende uitwerkingen van deprivatie en regelovertreding aan elkaar gerelateerd. Om de presentatie overzichtelijk te houden zijn de groepen met een verschillend deprivatieniveau telkens vergeleken op het percentage respondenten dat tot de 'veelplegers' kan worden gerekend. Dit is de groep die de meeste regelovertredingen rapporteert. Aangezien de meeste respondenten weinig of geen regelovertredingen rapporteren, is het zinvoller om te kijken naar variaties in de (relatieve) omvang van deze groep. De grens tussen de veelplegers en de overige respondenten is min of meer arbitrair getrokken, waarbij overigens wel rekening is gehouden met de verdeling van de scores in de steekproef als geheel. Het aantal 'veelplegers' is bepaald op 8 à 9 procent van de steekproef.

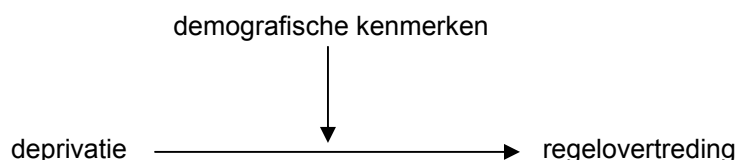
Objectieve deprivatie blijkt het sterkst samen te hangen met probleemgedrag: de groep veelplegers is bij kinderen uit sterk gedepriveerde gezinnen meer dan twee keer zo groot als bij kinderen uit niet-gedepriveerde gezinnen (16 tegen 7 procent). Ook bij totale regelovertreding en bij gerapporteerde politiecontacten zien we een sterk verschil tussen de minst gedepriveerde en de meest gedepriveerde groep: het aantal kinderen dat politiecontacten rapporteert ligt in de laatste groep twee keer zo hoog als in de eerste groep (16 tegen 8 procent). Opvallend is de geringe(re) samenhang van objectieve deprivatie met de afzonderlijke categorieën van strafbaar gestelde regelovertreding: vernieling, diefstal en geweld. Je zou verwachten dat economische deprivatie op zijn minst van invloed is op *vermogens*criminaliteit, maar de percentages veelplegers in de verschillende groepen liggen dicht bij elkaar (11 tegen 7 procent). Subjectieve deprivatie vertoont wel (en vooral) een sterke samenhang met zelfgerapporteerde diefstal. Het percentage veelplegers is bij de sterk gedepriveerde kinderen drie keer zo hoog als bij de niet-gedepriveerde kinderen (18 tegen 6 procent). Ook probleemgedrag en totale regelovertreding hangen in sterke mate samen met subjectieve deprivatie. Opnieuw blijkt geweld niet te variëren met deprivatieniveau (de verschillen tussen de groepen zijn niet significant). Opvallend is ook dat de samenhang met politiecontacten hier geringer is dan bij objectieve deprivatie. De relatie van toekomstige deprivatie met verschillende vormen van regelovertreding is tamelijk constant. In alle gevallen ligt het aantal veelplegers in de meest gedepriveerde groep zo'n 6 tot 8 procent hoger dan in de minst gedepriveerde groep.

In de onderste rijen van tabel 1 zijn de drie indicatoren van deprivatie gecombineerd tot één. Hiermee kunnen we onderzoeken of cumulatie van deprivatie leidt tot meer en/of andere regelovertreding. Het eerste blijkt zeker het geval: de verschillen in regelovertreding en gerapporteerde politiecontacten tussen de minst en de meest gedepriveerde groep zijn groter geworden. Ten aanzien van probleemgedrag ligt het percentage veelplegers in de meest gedepriveerde groep nu vier keer zo hoog als in de minst gedepriveerde groep (20 tegen 5 procent). Ook bij de andere indicatoren van regelovertreding zijn de verschillen tussen deze twee groepen groter geworden. Uitzondering vormt de relatie van deprivatie met geweld. Deze relatie is minder sterk: het verschil in aantal veelplegers tussen de meest en de minst gedepriveerde groep bedraagt hier slechts 6 procent (12 tegen 6 procent). Er zijn geen aanwijzingen dat cumulatie van deprivatie ook leidt tot *andere vormen* van regelovertreding.⁹

Welke grote lijnen kunnen we ontdekken in deze gegevens? De eerste is wellicht dat deprivatie, in welke vorm dan ook, van invloed is op regelovertreding. Cumulatie van deprivatie versterkt deze invloed: kinderen uit gedepriveerde gezinnen die zich tevens gedepriveerd *voelen* en bovendien weinig goeds van de toekomst verwachten, behoren drie tot veer keer zo vaak tot de categorie veelplegers dan kinderen die deze deprivatie niet ondervinden en/of ervaren. Voorts is geen verband te ontdekken tussen deprivatie en *specifieke* vormen van regelovertreding. Dit sluit aan bij de idee van *generality of deviance*: iemand die vaak regels overtreedt, vertoont een grote variëteit aan gedragingen; er is geen sprake van specialisatie (Gottfredson en Hirschi 1990). In tabel 1 is dit ook waar te nemen: het verband tussen deprivatie en regelovertreding is stabielere naarmate rekening wordt gehouden met meer vormen van regelovertreding. Twee observaties zijn in dit verband nog het vermelden waard. Alleen bij subjectieve deprivatie is sprake van een relatief sterke relatie met diefstal. Bij de andere twee indicatoren van deprivatie zien we geen bijzondere relatie met deze categorie. Daarnaast valt op dat het verband tussen deprivatie en geweld veel minder sterk is dan het verband tussen deprivatie en andere vormen van regelovertreding. Ten slotte kunnen we opmerken, en dit is met name bij de gecombineerde deprivatievariabele goed te zien, dat de verschillen in regelovertreding vooral optreden bij groepen die op de deprivatievariabelen een extreme positie innemen. Pas als sprake is van sterke of zeer sterke deprivatie neemt het percentage veelplegers in de groep, of het percentage respondenten dat zegt in aanraking te zijn geweest met de politie, aanzienlijk toe. De relatie tussen deprivatie en regelovertreding is dus niet lineair.

5. Verband tussen deprivatie en regelovertreding in verschillende groepen

In de vorige paragraaf hebben we een positieve relatie gevonden tussen deprivatie en regelovertreding. Hier onderzoeken we hoe deze relatie eruit ziet in specifieke (demografische) groepen en of er verschillen zijn tussen deze groepen. We onderzoeken, met andere woorden, in hoeverre demografische kenmerken de relatie tussen deprivatie en regelovertreding beïnvloeden. Schematisch kan dit als volgt worden weergegeven (de pijlen indiceren invloed):

Om deprivatie te indiceren maken we gebruik van de combinatievariabele uit tabel 1. Dit is een optelling van objectieve, subjectieve en toekomstige deprivatie. Regelovertreding indiceren we door 'regelovertreding totaal'. Dit zijn alle strafbare en niet-strafbare regelovertradingen die zijn voorgelegd aan de respondenten. Vanwege het niet-lineaire karakter van de relatie tussen deprivatie en regelovertrading is

gekozen voor een vergelijking van contrastgroepen. Het percentage veelplegers in de 'weinig of niet gedepriveerde' groep (groep 1) wordt vergeleken met het percentage veelplegers in de 'zeer sterk gedepriveerde' groep (groep 2). De verschillen tussen deze contrastgroepen worden vervolgens uitgesplitst naar diverse demografische kenmerken, te weten: geslacht, leeftijd, duur van het verblijf in Nederland, huishoudgrootte, gezinssamenstelling en burgerlijke staat van de ouders. Een interactie-effect geeft aan of en zo ja, in welke mate demografische kenmerken de relatie tussen deprivatie en regelovertreding verzwakken of versterken.

Tabel 2 geeft de resultaten van deze analyses. In de steekproef als geheel behoort zes procent van de respondenten in groep 1 (weinig/geen deprivatie) tot de categorie veelplegers tegen 20 procent in groep 2 (sterke deprivatie). Bij jongens en meisjes zien we uiteraard een belangrijk verschil in het niveau van regelovertreding: het percentage jongens dat tot de categorie veelplegers behoort is in beide contrastgroepen aanzienlijk hoger dan het percentage meisjes in deze categorie. Een toename in deprivatie leidt bij beide groepen echter tot een vergelijkbare toename in regelovertreding. Dit kunnen we afleiden uit het feit dat er geen sprake is van een interactie-effect: de invloed van deprivatie op regelovertreding is bij jongens en meisjes dus hetzelfde. Dit geldt ook voor leeftijd. Weliswaar rapporteren oudere kinderen meer regelovertredingen dan jongere kinderen, maar de relatie tussen deprivatie en regelovertreding verschilt niet wezenlijk per leeftijdsgroep. De duur van het verblijf in Nederland is wel van invloed op de relatie tussen deprivatie en regelovertreding. Er is een onderscheid gemaakt tussen kinderen die al meer dan 10 jaar in Nederland wonen en voor het overgrote deel ook hier geboren zijn en kinderen die elders geboren zijn en 6 tot 10 jaar respectievelijk 5 jaar of korter in Nederland wonen. We zien dat het verband tussen deprivatie en regelovertreding veel minder sterk is bij kinderen die nog niet zo lang in Nederland wonen. Deprivatie leidt bij deze kinderen dus minder vaak tot regelovertreding. Verder zien we in deze tabel dat ook huishoudgrootte de relatie tussen deprivatie en regelovertreding beïnvloedt. In kleine gezinnen (met maximaal 3 personen) is het deprivatie-effect sterker dan in grotere gezinnen. Bij kinderen uit deze gezinnen ligt het percentage veelplegers in groep 2 (zeer sterk gedepriveerd) meer dan vijf keer zo hoog is als in groep 1 (niet/weinig gedepriveerd). Om meer zicht te krijgen op de betekenis hiervan is de relatie tussen deprivatie en regelovertreding ook uitgesplitst naar gezinssamenstelling en burgerlijke staat van de ouders. We zien dat met name in één-oudergezinnen sprake is van een bovengemiddeld deprivatie-effect. Het percentage veelplegers in groep 2 ligt hier bijna zeven keer zo hoog als in groep 1 (27 tegen 4 procent). Bij de andere kinderen heeft deprivatie een gematigder effect op regelovertreding; het verschil tussen de contrastgroepen is hier veel minder groot.

Tabel 2 Relatie tussen regelovertreding (totaal) en deprivatie uitgesplitst naar demografische kenmerken; analyse van contrastgroepen

		% 'veelplegers' (N)		interactie-effect (beta)
		groep 1: géén/weinig deprivatie ¹	groep 2: zeer sterke deprivatie	
steekproefgemiddelde		6 (2181)	20 (253)	-
<i>geslacht</i>				
	jongens	9 (1092)	30 (113)	.01
	meisjes	3 (1084)	11 (140)	
<i>leeftijd</i>				
	11 jaar	4 (615)	14 (50)	-.10
	12 jaar	6 (1304)	19 (145)	
	13 jaar	9 (257)	26 (58)	
<i>verblijf in Nederland</i>				
	<= 5 jaar	4 (132)	7 (29)	.23*

6 - 10 jaar	6 (143)	11 (27)	
> 10 jaar	6 (1894)	23 (194)	
<i>huishoudgrootte</i>			
< 4 personen	5 (367)	27 (52)	-.13*
4-6 personen	5 (1346)	16 (120)	
> 6 personen	8 (466)	21 (81)	
<i>gezinssamenstelling</i>			
twee-oudergezin	5 (1734)	14 (153)	.13**
één-oudergezin	4 (266)	27 (68)	
stiefouders/géén ouders	14 (177)	34 (32)	
<i>burg. staat ouders</i>			
niet gescheiden	5 (1715)	17 (167)	.03
gescheiden	8 (459)	26 (86)	

[†] deprivatie = combinatievariabele uit tabel 1

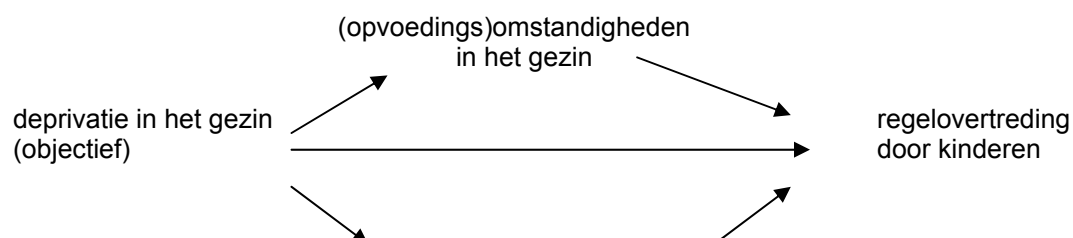
*** p < .001; ** p < .01; * p < .05

Voor de burgerlijke staat van de ouders geldt dat het geen invloed heeft op de relatie tussen deprivatie en regelovertreding.

Samenvattend kunnen we stellen dat de relatie tussen deprivatie en regelovertreding niet in alle gevallen even sterk is. Bij min of meer recent geïmmigreerde kinderen leidt deprivatie naar verhouding minder vaak tot regelovertreding. Het omgekeerde geldt voor kinderen uit één-oudergezinnen: bij deze kinderen heeft deprivatie juist een bovengemiddeld effect op regelovertreding. Over het geheel genomen zijn de verschillen tussen de groepen echter niet zo groot; in alle groepen is bovendien sprake van een positieve relatie tussen deprivatie en regelovertreding. Het verband beperkt zich dus niet tot bepaalde groepen.

6. Directe en indirecte effecten van deprivatie op regelovertreding

In de vorige paragraaf is regelovertreding gerelateerd aan een combinatie van deprivatiefactoren (objectief, subjectief, toekomstig). Het is echter ook mogelijk de afzonderlijke factoren achter elkaar te plaatsen in een causaal model, overeenkomstig de idee dat de invloed van deprivatie op regelovertreding ook via interveniërende factoren kan verlopen. Objectieve deprivatie in het gezin kan bijvoorbeeld van invloed zijn op andere gezins- en opvoedingsomstandigheden, die op hun beurt weer van invloed zijn op regelovertreding. Het is ook mogelijk dat objectieve deprivatie via de percepties en houdingen van kinderen van invloed is op regelovertreding. Deze indirecte beïnvloedingsmechanismen kunnen worden vastgesteld door eerst na te gaan of objectieve deprivatie in het gezin daadwerkelijk van invloed is op andere gezins- en opvoedingsomstandigheden en op percepties en houdingen van kinderen. Daarna wordt onderzocht in hoeverre het directe effect van objectieve deprivatie op regelovertreding blijft bestaan wanneer gecontroleerd wordt voor de invloed van deze interveniërende factoren (dit zijn de factoren die worden beïnvloed door objectieve deprivatie in het gezin). Als het directe effect in deze analyse geringer wordt of verdwijnt, duidt dit op indirecte beïnvloeding. In deze paragraaf onderzoeken we de directe en indirecte effecten van objectieve deprivatie in het gezin op regelovertreding door kinderen. Schematisch:

percepties en houdingen
van kinderen

In de literatuur zijn tal van interveniërende (familie-)factoren genoemd.¹⁰ De analyses in dit hoofdstuk zijn gebonden aan de beschikbare data. We kunnen zes gezinsomstandigheden en zes percepties/houdingen van kinderen specificeren, die mogelijk een direct effect op regelovertreding hebben en zelf worden beïnvloed door objectieve deprivatie in het gezin.

Bij gezinsomstandigheden gaat het om de volgende variabelen: *sociale samenhang tussen de gezinsleden* (gezelligheid, rekening houden met elkaar, samen problemen oplossen), *stabiliteit van de gezagsverhoudingen in het gezin* (wegvallen/wisselen van ouders en verzorgers), *consistentie van regels* binnen (en buiten) het gezin, *negatieve verwachtingen van ouders* naar hun kind (ouders denken dat hun kind niks kan, het niet ver zal schoppen, weinig toekomst heeft), *verwachtingen van ouders* naar hun kind waarin het realiseren van *korte-termijndoelen* voorop staat (geld verdienen is belangrijker dan lang naar school gaan, stoppen met school zodra je geld kunt gaan verdienen) en de mate waarin kinderen na schooltijd onder *toezicht* staan van hun ouders of andere bekende volwassenen.¹¹

We kunnen de volgende percepties en houdingen specificeren: *subjectieve en toekomstige deprivatie*, *impulsiviteit* (eerst doen dan denken, snel gooien en smijten, geen beheersing, etc.), *belang hechten aan korte-termijndoelen* (plezier maken met vrienden, ergens helemaal bijhoren en geaccepteerd worden door anderen is belangrijker dan goede cijfers halen op school), *interne locus of control* (de mate waarin uitkomsten van handelingen -positief of negatief- aan eigen optreden worden toegeschreven en niet aan invloeden van buitenaf), *competitie-perspectief op samenleving* (je kunt alleen iets bereiken ten koste van anderen, je moet eerst aan jezelf denken, dat doen anderen ook, als je nooit voordringt kom je nooit aan de beurt). Alle metingen zijn samengesteld op basis van tenminste drie items in de vragenlijst.

In tabel 3 zijn de resultaten weergegeven van enkele regressie-analyses, waarbij de hier genoemde gezinsomstandigheden en percepties/houdingen zijn gerelateerd aan objectieve deprivatie in het gezin. In de eerste kolom van deze tabel zien we de effecten van objectieve deprivatie op andere opvoedings- en Tabel 3 Invloed van deprivatie in het gezin op gezinsomstandigheden en percepties en houdingen van kinderen; regressie-coëfficiënten (N=3813)

gezinsomstandigheden		individuele percepties en houdingen	
variabele	beta	variabele	beta
sociale samenhang tussen gezinsleden	-.11***	perceptie van huidige situatie: economische deprivatie	.19***
stabiliteit van gezagsverhoudingen	-.11***	verwachting van toekomst: economische deprivatie	.13***
consistentie van gedragsregels	-.16***	impulsief handelen	.09***
verwachtingen van ouders naar kind: negatief	.13***	belang hechten aan korte-termijndoelen	-.01
verwachtingen van ouders naar kind: nadruk korte-termijndoelen	.07***	interne <i>locus of control</i>	.01
toezicht na schooltijd	-.01	competitie-perspectief op samenleving	.10***

*** p < .001; ** p < .01; * p < .05

gezinsomstandigheden. De sociale samenhang in het gezin, de stabiliteit van (gezags)relaties en de regelconsistentie in het gezin worden door deprivatie negatief

beïnvloed. In gedepriveerde gezinnen hebben ouders vaker negatieve verwachtingen van hun kinderen en benadrukken ze vaker het belang van geld verdienen boven goede schoolprestaties. Overigens is dit laatste verband erg zwak. Deprivatie is niet van invloed op de mate waarin kinderen na schooltijd onder toezicht staan van hun ouders of andere bekende volwassenen. In de tweede kolom van tabel 3 staan de effecten van objectieve deprivatie op percepties en houdingen van kinderen. Kinderen uit objectief gedepriveerde gezinnen voelen zich ook vaker gedeprimeerd en hebben lagere verwachtingen van de toekomst. Ook tref je bij deze kinderen vaker een competitieve attitude aan. Opvallend is ook dat het handelen van deze kinderen zich meer dan gemiddeld kenmerkt door impulsiviteit. Objectieve deprivatie in het gezin is niet van invloed op *locus of control* en de mate waarin kinderen belang hechten aan korte-termijndoelen (sociale waardering verkiezen boven goede schoolprestaties). Over dit laatste verband kan worden opgemerkt dat er wel een indirecte relatie bestaat tussen deprivatie in het gezin en de mate waarin kinderen belang hechten aan korte-termijndoelen. Dit loopt via de verwachtingen van ouders (die nadruk leggen op korte-termijndoelen).

In tabel 4 wordt het directe effect van objectieve deprivatie op regelovertreding (-totaal) gecontroleerd voor de hiervoor genoemde interveniërende factoren. Het gaat om vier modellen. Het eerste model test alleen het directe effect van deprivatie, in het tweede model wordt dit effect gecontroleerd voor de invloed van diverse gezinsomstandigheden, in het derde model wordt het gecontroleerd voor de invloed van individuele percepties en houdingen, in het vierde en laatste model wordt het directe effect van objectieve deprivatie op regelovertreding gecontroleerd voor de invloed van alle interveniërende factoren. Omdat in tabel 2 is gebleken dat het niveau van regelovertreding ook varieert met demografische kenmerken, zijn deze als controlevariabelen in alle analyses opgenomen.¹²

In de eerste kolom van tabel 4 zien we het directe effect van objectieve deprivatie op regelovertreding, gecontroleerd voor de demografische variabelen. Er is sprake van een significant effect ($\beta = .14$). Opname van de gezinsfactoren in model 2 verkleint dit effect weliswaar, maar niet in sterke mate. Belangrijkste gezinsfactor is toezicht na schooltijd, maar ook de stabiliteit van gezagsrelaties, de Tabel 4 Invloed van deprivatie in het gezin, gezinsomstandigheden en individuele percepties en houdingen op regelovertreding door kinderen; multivariate regressie-coëfficiënten

(n=3813)	beta's			
	model 1	model 2	model 3	model 4
deprivatie in het gezin	.14***	.09***	.11***	.09***
<i>gezinsomstandigheden</i>				
sociale samenhang		-.09***		-.07***
stabiliteit		-.14***		-.12***
gezagsposities				
consistente regels		-.11***		-.06**
negatieve verwachting		.03		.00
korte-termijoriëntatie		.04**		.00
toezicht na schooltijd		-.17***		-.16***
<i>percepties/houdingen</i>				
subjectieve deprivatie			.04*	.01
deprivatie in toekomst			.03	.03
impulsief handelen			.30***	.25***
korte-termijoriëntatie			.10***	.09***
interne <i>locus of control</i>			-.00	-.01
competitie-perspectief			.07***	.04*
<i>controle-variabelen</i>				
geslacht	.24***	.19***	.24***	.21***

leeftijd	.08***	.06**	.06**	.05**
verblijfsduur Nederland	.07***	.10***	.07***	.09***
huishoudgrootte	-.02	-.01	-.02	.00
R^2	.08	.18	.21	.25

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

consistentie van gedragsregels, de sociale samenhang in het gezin en in mindere mate de korte-termijnverwachtingen van ouders zijn van invloed op regelovertreding door kinderen. Het directe effect van objectieve deprivatie blijft in belangrijke mate ook bestaan wanneer we controleren voor individuele percepties en houdingen van kinderen. Vooral impulsiviteit heeft een sterk effect op regelovertreding, in mindere mate ook korte-termijnoriëntatie, competitieve attitude en subjectieve deprivatie. Toekomstige deprivatie en *locus of control* zijn niet van invloed op regelovertreding.

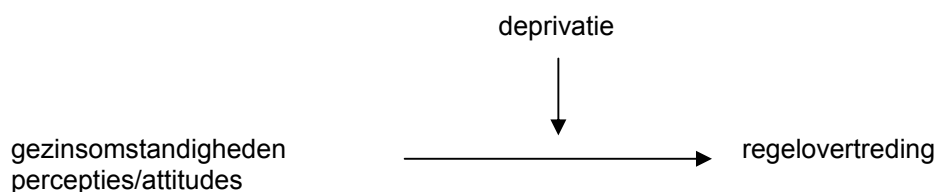
In de laatste kolom (model 4) zijn alle variabelen opgenomen. Ook hier geldt dat er een direct effect van objectieve deprivatie op regelovertreding blijft bestaan. De effecten van twee gezinsfactoren (regelconsistentie en korte-termijnoriëntatie) zijn ten opzichte van model 2 geringer geworden respectievelijk verdwenen. Dit wijst er mogelijk op dat de invloed van deze factoren op regelovertreding (voor een deel) verloopt via individuele percepties en houdingen. Het causale schema dat hiervoor gepresenteerd is, dient dus eigenlijk nog een pijl tussen gezinsfactoren en percepties/houdingen te bevatten. Het effect van korte-termijnverwachtingen van ouders op regelovertreding verloopt via de korte-termijnoriëntatie van kinderen: kinderen vinden het realiseren van korte-termijndoelen belangrijker wanneer hun ouders hier ook nadruk op leggen. Ook kinderen uit gezinnen met een geringe sociale samenhang leggen meer nadruk op het realiseren van sociale (korte-termijn)doelen ten koste van goede schoolprestaties. Hierdoor wordt ook het directe effect van cohesie op regelovertreding geringer na opname van deze variabele. Het effect van regelconsistentie verloopt voor een deel via impulsiviteit en competitieperspectief: kinderen uit gezinnen met weinig consistente regels gedragen zich vaker impulsief en hebben vaker een competitieve attitude. Het idee dat objectieve deprivatie via deprivatiegevoelens en lage verwachtingen van de toekomst van invloed is op regelovertreding blijkt niet op te gaan.¹³

Wanneer we de gegevens uit tabel 4 koppelen aan die van tabel 3 kunnen we samenvattend de volgende waarnemingen doen: objectieve deprivatie in het gezin heeft een directe invloed op regelovertreding door kinderen. Dit effect blijft in belangrijke mate bestaan wanneer gecontroleerd wordt voor tal van opvoedings- en gezinsomstandigheden en individuele percepties en houdingen van kinderen. Daarnaast zijn ook indirecte effecten waar te nemen: objectieve deprivatie heeft een negatieve invloed op de sociale samenhang in het gezin, de stabiliteit van de (gezags-)relaties en de consistentie van regels. Deze gezinskenmerken zijn van invloed op regelovertreding. Het handelen van kinderen uit gedepriveerde gezinnen wordt relatief vaker gekenmerkt door impulsiviteit en een competitieve (anti-coöperatieve) attitude. Deze houdingen hebben eveneens een positief effect op regelovertreding. Het indirecte karakter blijkt ook uit de invloed van objectieve deprivatie op regelovertreding via zowel gezinskenmerken als individuele percepties en houdingen van kinderen. Zo hebben ouders in arme gezinnen vaker negatieve verwachtingen van hun kinderen en benadrukken ze vaker het belang van korte-termijndoelen. Deze factoren leiden tot een korte-termijnoriëntatie bij kinderen, meer impulsief gedrag en een competitieve attitude. Deze drie houdingen bevorderen regelovertreding. Alleen voor toezicht geldt dat het een belangrijke verklarende variabele is die niet op directe wijze kan worden teruggevoerd op deprivatie in het gezin (overigens wel op indirecte wijze, omdat de mate van toezicht is gerelateerd aan gezinskenmerken zoals cohesie, stabiliteit en regelconsistentie). De conclusie mag derhalve luiden dat deprivatie in het gezin zowel een direct als indirecte effecten

heeft op regelovertreding door kinderen. Het directe effect blijkt (vooralsnog) sterker dan de optelling van alle indirecte effecten.

7. Interactie-effecten van deprivatie op regelovertreding

In de voorgaande analyse hebben we ons geconcentreerd op directe en indirecte effecten van deprivatie op regelovertreding. Het is ook nog mogelijk het belang van deprivatie voor regelovertreding op een andere manier in beeld te brengen, door te onderzoeken of deprivatie van invloed is op de relatie die andere variabelen hebben met regelovertreding. Mogelijk versterkt of verzwakt deprivatie de werking van andere verklarende factoren. Het gaat hier om zogenaamde interactie-effecten van deprivatie. Schematisch kan dit als volgt worden weergegeven:

Als uitgangspunt nemen we opnieuw de combinatievariabele van deprivatie uit tabel 1 (objectieve, subjectieve en toekomstige deprivatie) en de indicator 'regelovertreding totaal'. We onderzoeken nu in hoeverre de directe effecten van gezinsomstandigheden en individuele percepties/houdingen op regelovertreding worden beïnvloed door het deprivatieniveau van de kinderen. Het spreekt voor zich dat de variabelen subjectieve en toekomstige deprivatie in deze analyse ontbreken, omdat ze deel uitmaken van de interactie-variabele. In tabel 5 zijn de resultaten van twee regressie-analyses weergegeven. Eén analyse heeft betrekking op kinderen die niet of nauwelijks gedeprimeerd zijn, de andere heeft betrekking op (zeer) sterk gedeprimeerde kinderen. Tabel 5 Invloed van gezinsomstandigheden en individuele percepties en houdingen op regelovertreding door kinderen uitgesplitst naar deprivatieniveau; multivariate regressiecoëfficiënten (beta)

	groep 1 (n=2181): géén/geringe deprivatie	groep 2 (n=570): (zeer) sterke deprivatie
<i>Gezinsomstandigheden</i>		
sociale samenhang	-.10***	-.02
stabiliteit gezagsposities	-.09***	-.19***
consistente regels	-.06**	.02
negatieve verwachting	.00	-.00
korte-termijneriëntatie	.01	.01
toezicht na schooltijd	-.17***	-.16***
<i>percepties/houdingen</i>		
impulsief handelen	.23***	.36***
korte-termijneriëntatie	.10***	.12**
interne <i>locus of control</i>	-.03	.03
competitie-perspectief	.04	.03
<i>controle-variabelen</i>		
geslacht	.21***	.21***
leeftijd	.08***	.02
verblijfsduur Nederland	.08***	.07
huishoudgrootte	.02	.01
<i>R</i> ²	.23	.33

*** p < .001; ** p < .01; * p < .05

gedeprievde kinderen. Er vindt dus opnieuw een vergelijking tussen contrastgroepen plaats.

In tabel 5 zijn enkele interessante zaken waar te nemen. In de eerste plaats valt het op dat (zeer) sterke deprivatie de invloed van gebrekkige gezinsstabiliteit en impulsiviteit op regelovertreding doet toenemen. Deprivatie versterkt dus de ongunstige invloed van deze factoren op regelovertreding. Omgekeerd geldt dat de invloed van sociale samenhang en regelconsistentie juist wegvalt wanneer kinderen (zeer) sterk gedepriveerd zijn. Deze factoren zijn alleen van invloed op regelovertreding wanneer er géén sprake is van sterke deprivatie. Eveneens opvallend is het verdwijnen van de relatie tussen leeftijd en regelovertreding in de (zeer) sterk gedepriveerde groep. Het effect van deprivatie op regelovertreding is iets sterker bij jongere kinderen. Wanneer voor de invloed van deze factor wordt gecorrigeerd, bestaat er geen significant verschil meer in de regelovertreding van 11-, 12- en 13-jarigen. Ten slotte kunnen we uit de verklaarde varianties van beide modellen afleiden dat, in zijn algemeenheid, een hoog deprivatieniveau de verklaringskracht van de andere variabelen doet toenemen.

8. Samenvatting en conclusie

De literatuur waarin de relatie tussen armoede en regelovertreding door kinderen aan de orde wordt gesteld, geeft geen pasklaar antwoord op de vraag of er überhaupt zo'n relatie bestaat en zo ja, hoe deze er uitziet. In dit hoofdstuk is de relatie tussen economische deprivatie en regelovertreding door kinderen aan een nader onderzoek onderworpen door eerst verschillende vormen van regelovertreding te relateren aan verschillende vormen van economische deprivatie en daarna verschillende soorten relaties tussen beide begrippen te onderzoeken. De analyses zijn gebaseerd op gegevens die zijn verkregen via een zelfrapportage-onderzoek onder 3852 kinderen in groep 8 van de basisschool in Rotterdam.

We hebben zes vormen van regelovertreding (probleemgedrag, vernieling, diefstal, geweld, regelovertreding totaal en politiecontacten) gerelateerd aan drie vormen van deprivatie (objectieve, subjectieve en toekomstige deprivatie). De analyses laten zien dat over een breed front de drie deprivatie-indicatoren gerelateerd zijn aan de verschillende vormen van regelovertreding. Het percentage kinderen dat in de meest gedepriveerde groep tot de categorie 'veelplegers' behoort ligt in bijna alle gevallen ongeveer twee keer zo hoog als in de minst gedepriveerde groep. Wanneer de drie vormen van deprivatie worden samengevoegd tot één index nemen de verschillen in regelovertreding tussen de minst en de meest gedepriveerden verder toe: het percentage veelplegers ligt dan in de meest gedepriveerde groep gemiddeld zo'n drie tot vier keer zo hoog als in de minst gedepriveerde groep. Het onderscheiden van afzonderlijke vormen van regelovertreding levert niet veel extra informatie op, met uitzondering van de bevinding dat geweldpleging in mindere mate verbonden is met deprivatie dan andere vormen van regelovertreding. De relatie tussen deprivatie en regelovertreding is het meest stabiel wanneer rekening wordt gehouden met een grote variëteit aan regelovertredingen. Dit duidt erop dat deprivatie niet zozeer gerelateerd is aan specifieke vormen van regelovertreding, maar vooral samenhangt met een *hoge frequentie* van regelovertreding in brede zin. De relatie tussen deprivatie en regelovertreding is niet lineair: alleen bij sterke tot zeer sterke deprivatie neemt het percentage kinderen dat veel regelovertredingen rapporteert meer dan evenredig toe.

Tevens is onderzocht of de gevonden relatie tussen deprivatie (samengestelde index) en regelovertreding (totaal) in verschillende demografische groepen gelijk is. Ofschoon er marginale verschillen zijn gevonden tussen groepen, kan worden gesproken van een algemeen optredend deprivatie-effect. Met andere woorden, de invloed van deprivatie op regelovertreding is niet beperkt tot bepaalde groepen. Bij kinderen die nog niet zo lang in Nederland wonen is het effect van deprivatie op regelovertreding naar verhouding veel minder sterk. Het omgekeerde geldt voor het leven in een één-oudergezin: bij zeer sterk gedepriveerde kinderen uit

dergelijke gezinnen ligt het percentage veelplegers bijna zeven keer zo hoog als bij niet-gedepriveerde kinderen uit één-oudergezinnen.

Armoede in het gezin (objectieve deprivatie) kan een direct maar ook indirecte effecten hebben op regelovertreding (totaal), bijvoorbeeld via gezinsomstandigheden en individuele percepties en houdingen van kinderen. Beide effecten zijn hier aangetoond: armoede in het gezin heeft een direct effect op regelovertreding. Dit effect blijft in belangrijke mate bestaan wanneer gecontroleerd wordt voor allerlei opvoedings- en gezinsomstandigheden en voor individuele percepties en houdingen van kinderen. Daarnaast zijn ook verschillende indirecte effecten gevonden: armoede heeft bijvoorbeeld een negatieve invloed op de sociale samenhang in het gezin, op de stabiliteit van (gezags-)relaties en op de consistentie van gedragsregels. Deze gezinskenmerken zijn bevorderlijk voor regelovertreding. Ook is armoede van invloed op houdingen van kinderen die regelovertreding bevorderen, zoals impulsiviteit en een competitieve instelling. De indirecte effecten van armoede op regelovertreding zijn talrijk, maar het directe effect blijkt vooralsnog het belangrijkste.

Deprivatie (samengestelde index) kan ook van invloed zijn op de wijze waarop andere factoren gerelateerd zijn aan regelovertreding (totaal). Het kan deze relatie versterken of verzwakken. Beide effecten blijken op te treden: bij (zeer) sterk gedepriveerde kinderen leiden onstabiele gezagsrelaties in het gezin tot aanzienlijk meer regelovertreding dan bij niet-gedepriveerde kinderen. Ook het effect van impulsiviteit op regelovertreding is sterker bij gedepriveerde kinderen. Daarentegen verdwijnt in deze groep de invloed van sociale cohesie en consistente regels op regelovertreding; (gebrek aan) sociale cohesie en (in)consistente regels in het gezin zijn alleen van invloed op regelovertreding wanneer kinderen niet of nauwelijks gedepriveerd zijn.

Ondanks het ontbreken van harde gegevens omtrent het gezinsinkomen, kon toch een redelijk beeld worden geschetst van de invloed die uitgaat van objectieve en subjectieve economische deprivatie op regelovertreding door kinderen. Deze invloed is in meer dan één opzicht vastgesteld: bij verschillende operationalisering van deprivatie en regelovertreding en bij verschillende specificaties van de relatie tussen beide begrippen. Dat deze relatie in het onderhavige onderzoek, in tegenstelling tot veel ander zelfrapportage-onderzoek, duidelijk naar voren komt, laat zich wellicht verklaren op grond van enkele in de tekst reeds aangehaalde factoren. De meeste zelfrapportage studies hebben betrekking op een oudere groep (adolescenten van 12-17 jaar). Er zijn aanwijzingen dat de invloed van deprivatie op (beginnende) regelovertreding het sterkst is bij kinderen en afneemt wanneer de pubertijd aanbreekt. Ook operationalisering spelen een rol van betekenis. De stelling van Farrington (1996), dat regelovertreding niet met alle SES-indicatoren samenhangt, maar wel met werkloosheid en uitkeringsafhankelijkheid van de ouders, is hier bevestigd (althans het tweede deel van de stelling). De relatie tussen deprivatie en regelovertreding is bovendien het meest stabiel wanneer rekening wordt gehouden met een zo groot mogelijke variëteit aan regelovertredingen. Ook de wijze waarop de relatie tussen deprivatie en regelovertreding wordt gemodelleerd is van belang. Een groot deel van de samenhang tussen regelovertreding en deprivatie (en ook andere factoren) doet zich voor in een klein deel van de populatie. Veel gebruikte lineaire associatiematen, zoals correlatie en regressie, geven in dit geval een onderschatting van de samenhang.

Deprivatie blijkt op verschillende manieren een rol te spelen bij frequente regelovertreding in de kindertijd (9-12 jaar). We moeten het belang van deze rol echter nuanceren. De groep frequente regelovertreders bestaat uit een bonte verzameling van individuen die om uiteenlopende redenen tot dat gedrag komen. In deze verzameling kunnen we een groep ontdekken bij wie vooral biologische factoren een rol spelen (bijvoorbeeld personen met een *attention deficit/hyperactivity disorder* ADHD), bij een andere groep zullen vooral psycho-pathologische factoren

een rol spelen (bijvoorbeeld personen met affectieve en antisociale stoornissen). Bij weer een andere groep zullen sociaal-culturele factoren een overheersende rol spelen (bijvoorbeeld allochtone jongeren tussen twee culturen), et cetera. Binnen dit rijtje past wellicht ook deprivatie: in een bepaalde groep zal economische deprivatie de belangrijkste verklarende factor voor regelovertreding zijn. Uit de regelovertradingen zelf kan niet of nauwelijks worden afgeleid om welke groep het gaat, omdat er nauwelijks sprake is van 'specialisatie'. Dit betekent dat er altijd verschillende verklaringen naast elkaar nodig zijn om de regelovertrading in een algemene populatie kinderen of jongeren te verklaren. Dat deprivatie hierbij een rol van betekenis speelt hebben de analyses in dit hoofdstuk genoegzaam aangetoond. Junger-Tas (1996: 22) wijst op het belang van interactie-effecten die kunnen optreden tussen opvoedingsomstandigheden enerzijds en biologische en psychopathologische factoren anderzijds. Hiervan hebben we ook in dit onderzoek een voorbeeld aangetroffen (interactie tussen deprivatie en impulsiviteit). Om het belang van deprivatie voor regelovertrading nader te kunnen bepalen, verdient het aanbeveling deze psychosociale en biosociale interacties (met deprivatie) verder te onderzoeken.

Literatuur

- Angenent, Huub en Anton de Man (1996). *Background factors of juvenile delinquency*. New York [etc.]: Peter Lang.
- Cloward, Richard A. and Lloyd E. Ohlin (1960). *Delinquency and Opportunity; A theory of Delinquent Gangs*. New York: Free Press.
- Cohen, Albert K. (1955). *Delinquent Boys: The Culture of a Gang*. New York: Free Press.
- Elliott, D.S. en H. Voss (1974). *Delinquency and dropout*. Lexington DC: Heath.
- Farnworth, M., T.P. Thornberry, M.D. Krohn and A.J. Lizotte (1994). Measurement in the study of class and delinquency: Integrating theory and research. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 31(1), 32-61.
- Farrington, David P. (1992). Criminal Career Research in the United Kingdom. *British Journal of Criminology*, 32(4), 521-536.
- Farrington, David P. (1996). The Explanation and prevention of youthful offending. In Hawkins, J. David (Ed.), *Delinquency and crime* (pp. 68-148). Cambridge [etc.]: Cambridge University Press.
- Gottfredson, Michael R. and Travis Hirschi (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Johnstone, John W.C. (1978). Social Class, Social Areas and Delinquency. *Sociology and Social Research*, 63, 49-72.
- Junger-Tas, J. (1996). *Jeugd en gezin; preventie vanuit een justitieel perspectief*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Junger-Tas, Josine (1993). Changes in the family and their impact on delinquency. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 1(1), 27-51.
- Kannegieter, G. (1994). *Ongelijkheid in de straftoemeting*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Kerckvoorde, J. van (1995). *Een maat voor het kwaad? Over de meting van criminaliteit met behulp van officiële statistieken en door middel van enquêtes*. Leuven: Universitaire Pers.
- Larzelere, Robert E. en Gerald R. Patterson (1990). Parental management; mediator of the effect of socioeconomic status on early delinquency. *Criminology*, 28(2), 301-323.
- Le Blanc, Marc and Marcel Fr,chette (1989). *Male Criminal Activity from Childhood through Youth; Multilevel and Developmental Perspectives*. New York etc.: Springer-Verlag.
- Loeber, R. (1997). *Ontwikkelingspaden en risicoprofilen voor ernstige jeugddelinquentie en hun relevantie voor interventies: nooit te vroeg en nooit te laat* (oratie). Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Merton, Robert K. (1957). Social Structure and Anomie. *Social Theory and Social Structure*, 131-161.
- Rankin, Joseph H. and Edward L. Wells (1990). The Effect of Parental Attachments and Direct Controls on Delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 27(2), 140-165.
- Rovers, B. (1997). *De buurt een broeinest? Een onderzoek naar de invloed van woonomgeving op jeugdcriminaliteit*. Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Rovers, B. en M. Wouters (1996). De nazaten van Pietje Bell; eerste resultaten van een zelfrapportage-onderzoek naar regelovertreding onder Rotterdamse kinderen. *Tijdschrift voor Criminologie*, 38(1), 21-43.
- Rowe, David C., Daniel J. Flannery (1994). An examination of environmental and trait influences on adolescent delinquency. *Journal of research in crime and delinquency*, 31(4), 374-389.
- Sampson, Robert J. (1986). Effects of socioeconomic context on official reaction tot juvenile delinquency. *American Sociological Review*, 51, 876-885.
- Shaw, Clifford R. and H.D. McKay (1969). *Juvenile Delinquency and Urban Areas; A Study of Rates of Delinquency in Relation to Differential Characteristics of Local Communities in American Cities*. Chicago/London: University of Chicago Press.
- Snyder, James en Gerald Patterson (1987). Family interaction and delinquent behavior. In Quay, Herbert C. (Ed.), *Handbook of juvenile delinquency* (pp. 216-243). New York [etc.]: Wiley.
- Tittle, Charles R. and Robert F. Meier (1990). Specifying the SES/Delinquency Relationship. *Criminology*, 28(2), 271-299.
- Tittle, Charles R., W.J. Villemez and D.A. Smith (1978). The myth of social class and criminality: An empirical assessment of the empirical evidence. *American Sociological Review*, 43, 643-656.

Wright, Kevin N. en Karen E. Wright (1994). *Family life, delinquency and crime*. Washington DC: Department of Justice.

Noten

¹ De relatie tussen deprivatie en regelovertreding wordt bij de vragen c. en d. in causale termen geduid.

² Zie verder: Cohen (1955; relatie armoede en delinquente subculturen), Cloward en Ohlin (1960; relatie armoede en toegang tot illegitieme middelen) en Shaw en McKay (1969; relatie armoede en sociale desintegratie).

³ Zie overzicht bij Angenent en De Man (1996: 166-167).

⁴ De kinderen in de steekproef zijn gemiddeld 12 jaar, maar in de zelfrapportage is geen *time frame* gehanteerd ('heb je ooit wel eens...?'). Het ligt voor de hand dat de gerapporteerde regelovertreding in overwegende mate heeft plaatsgevonden tussen 9 en 12 jaar.

⁵ Gedetailleerde informatie over de steekproef (trekking) bij: Rovers (1997: 97-108).

⁶ De stellingen: 'ik woon in een mooi huis', 'ik heb nooit geld om iets leuks te kopen', 'ik ben erg tevreden over de kleding die ik draag', 'andere kinderen kunnen meer dingen kopen dan ik', 'als ik thuis vraag of ik iets leuks mag kopen, krijg ik het meestal wel'.

⁷ De stellingen: 'ik zal straks goede cijfers halen op mijn nieuwe school', 'ik zal later genoeg geld verdienen om leuke dingen te kunnen kopen', 'als ik later een baan heb, zal dat vervelend werk zijn', 'ik zal later in een mooi huis wonen', 'als ik later een baan heb, zal ik daarmee weinig geld verdienen'.

⁸ Meer informatie over de items bij: Rovers & Wouters (1996) en Rovers (1997: 227-231).

⁹ Om te kunnen beoordelen welke vorm van deprivatie in het algemeen de meeste samenhang vertoont met regelovertreding is het verschil in percentage veelplegers tussen de minst en de meest gedepriveerde groep over alle indicatoren van regelovertreding gemiddeld. Dan blijkt dat subjectieve en toekomstige deprivatie iets sterker samenhangen met regelovertreding dan objectieve deprivatie. De verschillen zijn echter zeer gering; het gemiddeld verschil in aantal veelplegers tussen meest en minst gedepriveerde groep bedraagt respectievelijk 7.3, 7.3 en 6 procent.

¹⁰ Zie onder meer: Snyder en Patterson (1987), Rankin en Wells (1990), Rowe en Flannery (1994), Wright en Wright (1994) en Junger-Tas (1996).

¹¹ Bij de variabele 'stabiliteit' gaat het om wisselingen in de 'ouderlijke macht', waarbij de volgende situaties worden onderscheiden: meest stabiel (kind woont bij één of beide ouders, ouders zijn niet gescheiden), minder stabiel (idem voorgaande, maar ouders zijn gescheiden), nog minder stabiel (kind woont bij ouder en stiefouder), minst stabiel (kind woont niet bij eigen ouders). De variabele 'toezicht' bestaat uit twee delen: de aanwezigheid van een volwassene in huis na schooltijd en de plaats waar de kinderen na schooltijd verblijven: hoe minder aanwezigheid van een volwassene in huis na schooltijd des te geringer het toezicht. Locatie kind na school: meeste toezicht (kind is thuis, bij familie of bij vriend/in thuis), minder toezicht (kind is op school/plein, bij naschoolse opvang, bij club of in buurthuis/wijkcentrum), nog minder toezicht (kind is op straat in de buurt), minste toezicht (kind is in winkelcentrum of elders/niet in de buurt).

¹² De variabelen gezinssamenstelling en burgerlijke staat van ouders zijn niet opgenomen als controlevariabelen. Deze variabelen zijn al verdisconteerd in de modelvariabele 'stabiliteit'.

¹³ Uit de relatief geringe verklaarde varianties en de relatief lage parameterwaarden mag niet de conclusie worden getrokken dat het hier om variabelen gaat met een geringe verklarende kracht. De relatief lage waarden zijn voor een belangrijk deel een gevolg van de geringe variantie in de afhankelijke variabele en de niet-lineaire relaties tussen de variabelen.